

О. О. Тучкова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТАФОРА ЯК ОБРАЗОВІРНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ЖІНОЧОМУ АВТОБІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ

У статті досліджуються особливості уживання метафори у створенні образу автора-жінки. На основі семантичного аналізу виокремлюється перцептивна метафора як гендерна риса жіночого письма. Такий вид метафор поглиблює концептуальність і переходить на рівень фізичних відчуттів.

Ключові слова: метафора, образ автора-жінки, перцептивна метафора, гендерні риси.

В статье изучаются особенности употребления метафоры в создании образа автора-женщины. На основе семантического анализа выделяется перцептивная метафора как гендерная черта женского письма. Такой вид метафор углубляет концептуальность и переходит на уровень физических чувств.

Ключевые слова: метафора, образ автора-женщины, перцептивная метафора, гендерные черты.

The article deals with the metaphors particularities using in creation of author-woman image. Due to semantic analyses it is defined perceptive metaphor as gender mark of women writing. Such type of metaphor passes to the physical level of feelings.

Key words: metaphor, author woman image, perceptive metaphor, gender mark.

Метафора вже давно вийшла за межі тропу, ще за часів Аристотеля, який вперше представив теорію про метафору і виокремив її як спосіб переосмислення значення слова через подібність і схожість [1, с. 217]. У класичній риторичній метафорі розглядалась як відхилення від норми. Потім це поняття перейшло з риторики до лінгвістики, де з'явилась порівняльна теорія метафори. Огляд наукової літератури з теорії метафори свідчить лише про складність і багатоаспектність предмету вивчення. У ХХ столітті метафора виходить за рамки розуміння мови, вона слугує способом розуміння світу, виявляється у мисленні і в діях, що виокремлюється у новий напрямок – дослідження когнітивної метафори. Мовна метафора має певну лексичну самостійність, в той час як художня метафорична номінація не володіє такою рисою, вона завжди пов'язана з контекстом [2, с. 122; 7, с. 66]. Контекст автобіографічного роману визначив свої особливості уживання метафори і її вплив у створенні образу автора. У такий спосіб, долучаючись до розуміння метафори не тільки як окремого тропу у контексті твору, а і як певного конструктивного текстового елемента. Він охоплює увесь твір, він створює певну внутрішню організацію, зовнішню завершеність, формує художнє ціле твору [4, с. 21]. Образ автора і образ персонажа як складники внутрішньої організації автобіографічного роману виписуються через метафору. Відтак метафора вже охоплює наступну сходинку і постає не тільки текстовим елементом, а елементом, який утворює певний образ. Метафорична організація образу змушує працювати асоціативне мислення читача і переводити абстрактне у конкретне чи, навпаки, орієнтує з конкретного на абстрактне. Здатність метафори віднаходити ознаку, на основі якої відбувається порівняння одного предмету з іншим, лягло в основу багатьох інших стилістичних фігур і тропів. Це уможливило вбачати в особливостях метафори образотвірні елементи у створенні образу автора-жінки і образів персонажів. Звернемося для дослідження цих особливостей саме до автобіографічних романів романів С.-Г. Колетт, як письменниці початку ХХ століття, стиль якої вирізняється саме великою кількістю метафор.

Метафоричний опис наявний на рівні текстового елемента в описі явищ природи у всіх їх різноманітності. А тому до спогадів про події додається значуща частина метафоричних описів природи. Приїхавши до дому, автор-жінка пригадує своє юнацьке життя у селі: [...] *promesse de pluie réparatrice suspendue sur ma vie encore orangeuse* (Colette, NJ, 637). Дощу надається сакральна риса – риса омовіння, відновлення, що підтверджує прикметник *réparatrice* adj. – qui répare les forces [9, с. 1103]. Прикметник *orangeux* adj. – tumultueux [9, с. 875] набувши значення «шумний», «буремний», характеризує бурхливе життя автора, хоча все одно обраний нею недарма, адже асоціюється безпосередньо з природним явищем грози. Обіцянка (*promesse*) такого очищення манить її до дому. Об'єкти природи виходять за межі своїх первинних значень: *Le ciel confonde notre amie, elle s'arrange toujours pour attraper des affections si sérieuses* (Colette, NJ, 582). Іменнику *ciel* n. m. – espace visible en haut, et qui est limité par l'horizon [9, с. 216] надається сакральне значення: «le ciel est une manifestation directe de la transcendance, de la puissance, de la pérennité, de la sacralité: ce que nul vivant de la terre ne peut atteindre» [8, с. 248]. Небо набуває рис злого Фатуму, який плуває дівчину (*Le ciel confonde notre amie*), але вона дає собі раду, чим йому протистоїть (*elle s'arrange toujours*), аби упіймати свою любов (*pour attraper des affections si sérieuses*). Прислівник *toujours* adv. наголошує на наполегливості дівчини, яка, не дивлячись ні на що впорядковувала себе, а прикметник *sérieuses* підкреслює її серйозне ставлення до любовних відносин. Наявними є метафоричні висловлювання, які повторюються декілька разів протягом роману. Так, вислів *sa cruauté céleste* зустрічається у реченні [...] *sa cruauté céleste qui ne connaissent pas le courroux* (Colette, NJ, 590), також [...] *ce que lui dictait sa cruauté céleste* (Colette, NJ, 591). Метафора наголошує на жорстокому характері матері, адже *cruauté* n. f. – tendance à faire souffrir [9, с. 305], яка багато вимагала від коханих, у жорсткому вихованні тримала дітей. Але останні прирівнювали її вимоги до бажання небес, що вербалізується у прикметнику *céleste* adj. – relatif au ciel; qui appartient au ciel [9, с. 187]. Повторюваність такого метафоричного висловлювання закріплює у читача вже складений до цього моменту образ матері вимогливої, іноді навіть жорстокої, а також наголошує на великій шані дітей до своєї матері.

Так, в романі присутні метафори, які легко виокремити з речення, які найчастіше складаються зі словосполучення, рідше з простого речення. Таким прикладом може слугувати метафора в описі образу матері Колетт:

[...] *ni la force de verdoyer sans aide sous le feu constant du ciel* (Colette, NJ, 581). Автор-жінка віднаходить таку рису сонця, як тепло і світло, у вогні, додаючи прикметник *constant* adj. – qui persiste dans l'état où il se trouve; syn. permanent, persistant [9, с. 262], та обставину місця *du ciel*, аби метафоричний перехід був точніший задля уникнення плутанини. Ця метафора має характер перифрази, адже, виокремлена з речення, вона може самостійно існувати, наприклад, у вигляді загадки (Qui suis-je le feu constant du ciel ? Avez vous deviné ?). Автор достатньо часто використовує поняття вогонь (*le feu*) у метафоричному описі: *Il pleut de feu sur mon poulailler* (Colette, NJ, 611). Дієслово *pleuvoir* v. intr. використане у значенні *arriver en abondance* [9, с. 964], аби передати інтенсивний ступінь пожежі, яка охопила курник. Спостерігаємо виділення певних якостей вогню: [...] *j'allais dans la cuisine allumer le feu sans attendre Divine* [...] (Colette, NJ, 636). У наведеному прикладі *feu* n. m. – combustion dégageant des flammes, chaleur et lumière [9, с. 534] реалізує таку якість, як світло. Через заперечення (*sans attendre Divine*) автор-жінка саме привертає увагу читача до його божественного походження: *le feu est le symbole divin* [8, с. 434]. Подібні метафори характеризують образ автора-жінки опосередковано, виявляючи її світосприйняття, її погляд на оточуюче середовище.

Метафори настільки пронизують романи, що видається ніби автор-жінка мислить світ метафорами, точніше – при осмисленні події минулого. Адже давно відбувшись, події зазнали аналізу, а, отже, сприйняття їх авторкою змінилось, емоції вгамувались, ставлення модифікувалось. А тому саме метафора здатна передати змінений з часом погляд на минулі події. Тож автор-жінка відчуває себе вільною, а тому може їх з чимось порівнювати, передавати через різноманітні поняття, іноді навіть протилежні: *Un chateau éphémère, fondu dans l'éloignement, rend sa place à la maisonnette* (Colette, NJ, 581). Свою мрію автор-жінка метафорично зображує у вигляді *un chateau éphémère*, де головне семантичне навантаження несе прикметник *éphémère* adj. – qui est de courte durée, cesse vite [9, с. 464], додаючи значення швидкоплинності мрії. Те, що вона навіть не наблизилась до своєї реалізації свідчить *fondu dans l'éloignement*. Participe Passé дієслова *fondre* v. intr. – diminuer, disparaître rapidement [9, с. 550] підсилює прикметник *éphémère*, аби наголосити на неосяжності мрії. Бажання мати великий палац не здійснилось, читач розуміє це з перифрази *rend sa place à la maisonnette* n. f. – petite maison [9, с. 763], воно утілилася у маленькій домівці. Через метафору автор окреслила події свого минулого, а саме, бажання мати великий дім набуло менших розмірів (*la maisonnette*). У такий спосіб, метафора виявляє читачеві нездійснену мрію автора-жінки, що додає романтичних рис до створеного образу.

Світ пізнається мислячим суб'єктом сенсорно і ментально. Кожний рух людського помислу включає в себе асоціативні зв'язки. Жінка, на відміну від чоловіка, дуже чутлива, її чуттєва система розпізнає набагато більше нюансів і деталей [3, с. 48]. Це виявляється на письмі, коли опис природи, людські стосунки чи абстрактні поняття окреслюються автором-жінкою через поняття фізичних відчуттів, таких як слух, нюх, зір. Наведемо приклад: *Les malades d'amours, les trahis, les jaloux doivent sentir la même odeur* (Colette, NJ, 586). Автор-жінка виокремилася спільну рису тих, хто страждає від любові (*les malades d'amours*), хто зраджений (*les trahis*), хто ревнивий (*les jaloux*). Їх об'єднує біль такої сили, який змушує (*doivent sentir*) перцептивну систему відчувати однаковий запах (*la même odeur*). Метафора виявляє проникливість, ніжність, уважність автора до всіх тих, хто відчував це почуття, що надає її образу емпатичної риси. Вдало обрано три групи об'єктів уваги: *les malades d'amours, les trahis, les jaloux*. Читач обов'язково віднесе себе до однієї з них: той хто не був зраджений, міг страждати від любові, той, хто не страждав і не був зраджений, все ж таки відчував почуття ревності в більшому чи меншому ступені. Їх біль автор-жінка не описує високими, абстрактними словами, вона надає йому фізичної відчутності. У такий спосіб залучається кожний читач до пригадування своїх любовних історій. Автор-жінка пробуджує у читача певні спогади, відчуття, а він, у свою чергу, віднаходить в її романі розуміння, підтримку. Таким шляхом, автор-жінка вибудовує свій позитивний, всерозуміючий образ.

Вміння автора-жінки активізувати увагу читача, а точніше його сприйняття автобіографічного роману, через органи перцепції виявляється у такому прикладі: *Ecoute l'hydravion en ton de fa, le doux vent haux placé entre l'est et le nord, respire le pin et la menthe du petit marais salé, dont l'odeur gratte au grillage comme la chatte!* (Colette, NJ, 625). Безпосереднє звертання автора до читача як до свого товарища, близько знайомої людини, уживаючи другу особу однини, змушує його нашорошити вуха – *Ecoute l'hydravion en ton de fa*. Звук гідролітака *hydravion* n. m. – avion spécialement construit pour décoller sur l'eau et y atterrir [9, с. 641] не подається абстрактно, а конкретизується у музичній ноті фа (*en ton de fa*). Для точнішого фізичного сприйняття вітру додається характеристика у вигляді епітета *doux* adj. – qui procure une jouissance calme et délicate [9, с. 398] та обставини його місцезнаходження *haux placé entre l'est et le nord*, що надає образу вітру м'якості. Епітет обраний автором-жінкою не випадковий, адже загострює тактильні відчуття, що змушує уявити м'якість вітру саме на дотик. Знову звертаючись до відчуття нюху *respire*, автор-жінка уточнює запахи: *le pin et la menthe du petit marais salé*. Запах сосни (*le pin*), м'яти з солоного болота (*la menthe du petit marais salé*) до того ж відкриває візуальну картину місцевості: ліс із соснами, болота. Запах у такій місцевості, складений із багатьох ароматів, окреслюється письменницею у метафорі *dont l'odeur gratte au grillage comme la chatte!* Влучність метафори виявляється у її простоті і життєвості, уживаючи для цього lieu commun – буденну ситуацію із життя кішки. Поняття *l'odeur* передається через візуальну картину, як кішка шкрябає огорожу (*l'odeur gratte au grillage comme la chatte*), що активізує у читача звук дряпання. Різкість такого звуку привінюється до різкості всієї сукупності ароматів тієї місцевості. Звертаючись до органів перцепції, автор-жінка змушує читача відчувати роман наживо. У цьому фрагменті були задіяні органи слуху (*ecoute, en ton de fa*), нюху (*respire*), дотику (*le doux vent*), зору (*le pin, petit marais salé, gratte au grillage comme la chatte*). Зауважимо, що тільки такі органи, як очі, вуха і ніс, можуть отримувати інформацію дистанційно, а інші (язик, шкіра) – при безпосередньому контакті [5, с. 32]. Завдяки метафорі автор-жінка змусила читача відчувати ще і дотик, активізуючи тактильні відчуття. У такий спосіб, уживання перцептивної метафори постає відображенням гендерної риси письма і додає до образу автора-жінки особливу специфічну чуттєвість.

Змішуючи відчуття від різних органів, автор звертається до явища синестезії: *L'air avait son goût usagé d'après-midi [...]* (Colette, NJ, 598). Метафора вирізняється особливою манерою представлення, адже *air n. m. – fluide gazeux constituant l'atmosphère, que respirent les êtres vivants*, constitué essentiellement d'oxygène et d'azote [9, с. 30] скоріш відноситься до органів нюху, ніж до органу смаку. Але автор-жінка обрала іншу тактику. Перифраз *goût usagé* можна замінити одним словом несвіже (повітря). Тож несвіжість ефектніше відчуватиметься на смак *goût n. m. – sens grâce auquel l'homme et les animaux reçoivent les saveurs des aliments* [9, с. 596]. Обставина часу *d'après-midi* викликає асоціацію не свіжого, ранішнього, а задушливого післяобіднього повітря. У такий спосіб, явище синестезії передає поняття *l'air* через смак (*goût*), активуючи тим самим обидва відчуття – як нюху, так і смаку. Як зазначає Ю. С. Степанов, на явищі синестезії засновані кольоро-звукові метафори [6, с. 309]. Проте для жіночого автобіографічного письма характерні кольоро-нюхові метафори: *Une rage de sincérité, une odeur de blonde exaspérée s'échappaient d'elle, encore qu'elle se tût de toutes ses forces* (Colette, NJ, 614). Образ матері автор-жінка уводить в реченні через іменник *une rage*, який надає відвертості (*sincérité*) гіперболізованого негативного характеру. Ступінь роздратованості (*exaspérée*) матері, яку автор-жінка називає через її колір волосся (*blonde*), досягає запаху (*une odeur*), який мимоволі виходить з неї (*s'échappaient d'elle*). Гіперборлізуючи емоційний стан через запах, автор-жінка все ж таки наголошує і на позитивній рисі матері – вмінні стримувати слова – *qu'elle se tût de toutes ses forces*. У такий спосіб, кольоро-нюхова метафора виявляє емоційний стан через нюх і колір, тим самим сприяючи візуалізації образу в уяві читача.

Отже, цікавою видається манера автора-жінки залучати органи перцепції до метафоричних утворень. Прочитана інформація завдяки нервовій системі поступає в мозок, аналізується і активує певні органи перцепції [5, с. 48]. Такий вид метафор поглиблює концептуальність і переходить на рівень фізичних відчуттів. Нехай кожен читач відчує її по-своєму, настільки, наскільки це дозволить його уява. Сила відчуттів, які пробуджують подібні метафори, змусить читача відчути холод чи тепло, перенестись у ліс, пригадати, як пахне м'ята, чи відчути задушливе післяобіднє повітря. Апогеєм кінетичного впливу таких метафор є посмішка, задоволене обличчя, сум чи навіть сльози на очах у читача. Прагматичний бік метафор виявляється в активізації уяви, позитивних і негативних відчуттів, спровокованих залученням різних органів перцепції у читача, аби саме через них оволодіти його увагою і почуттями. Автор-жінка постає чуттєвою, ніжною, відкритою, тонко організованою натурою у сприйнятті оточуючого світу. Перцептивна метафора являється активним образотвірним елементом у розбудові образу автора-жінки у французькому автобіографічному романі ХХ століття.

Вивчення метафоричних конструкцій доводить, що метафора наявна як на рівні текстового елементу у вигляді опису природних явищ, у створенні образу матері, в описі її характеру, родинних взаємовідносин. Образ автора-жінки вибудовується через постійну його присутність у вищезазначених видах описів. Таким чином, опосередковано, метафоричним способом, відбувається кореляція образу автора з образом матері, з явищами природи тощо. Метафора передає модифіковане авторське ставлення до минулих подій свого життя.

Література:

1. Античные теории языка и стиля : (Антология текстов). – Санкт-Петербург : Алетейя, 1996. – С. 217.
2. Балли Ш. Французская стилистика // Шарль Балли; [пер. с фр. К. А. Долинина] – 2-е изд., стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2001. – 392 с.
3. Бендас Т. В. Гендерная психология / Татьяна Владимировна Бендас. – СПб. : Питер, 2006. – 431 с.
4. Маслова В. А. Филологический анализ поэтического текста / Валентина Авраамовна Маслова. – Минск : БРФФИ, 1999. – 208 с.
5. Смит К. Биология сенсорных систем / Крис Смит. – Минск : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. – 122 с.
6. Степанов Ю. С. Французская стилистика в сравнении с русской / Степанов Юрий Сергеевич / Учебное пособие. Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Эдиториал, УРСС, 2002. – С. 309.
7. Телия В. Вторичная номинация и ее виды. // Языковая номинация. Виды наименований. / Вероника Николаевна Телия. – М., 1977. – С. 325.
8. Dictionnaire des symboles / [sous la direction de J. Chevalier et A. Gheerbrant]. – P. : Robert Laffont, 1997. – 1060 p.
9. Colette NJ: Colette La naissance du jour, Editions Robert Laffont, S. A. – Paris, 1989, 579. – 655 p.
10. Le Robert Micro Poche. Dictionnaire pratique d'apprentissage de la langue française / [sous la direction de Jalain Rey]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1993. – 1376 p.